

ilgas ištraukas iš Jono Juškos knygos „Kaľbos lėtuviszko lėžuvo ir lėtuviszkas statraszimas arba ortograpija“ (Peterburge 1861), kuriose klaidų yra tiesiog kiekvienoje eilutėje. P. 17: 18 eil. įdėtas nereikalingas dvitaškis, 19 eil. praleistas kablelis bei dvitaškis, klaidingai rašomi žodžiai *balsu* ir *neparkejtanczu*; 20–21 eil. klaidingai rašomas žodis *sudėtiñuse* ir dvibalsių sąrašė praleistas *ij*, 22 eil. klaidingai rašomas žodis *balsės* ir praleistas dvitaškis, 20 ir 22 eil. klaidingai rašomas žodis *gaudž'u*, 27, 28 ir 29 eil. rašytina *Augant'o*, *Augant'am*, *Augant'u*, 32 eil. rašytina *tu'u*, *Ž'amajczu*, 31 ir 32 eil. – *neparsikejtans*, *parsikejtans*, *givoje*, sukeistos vietomis *d'* ir *t'*; p. 18: 1 eil. rašytina *ira*, *dž*, 9 eil. – *Ira ilga ejlė žodž'u*, *kuřuse Ž'amajczej*, 10 eil. – *balsą ĩ*, *ilgąjĭ*, *ė* (= *ie*), 11 ir 12 eil. – *vartojems*, *vartojemojo*, 14 eil. –

Ž'amajczej, 20 eil. *nosiñu*, 21 eil. – *Ž'amejczej*, *tank'ausej*; pridėtas nereikalingas kablelis, 22 eil. – *tiktaj*, *ira*, *kalboj*, 23 eil. – *privaľumu*, *Ž'amajczu kalba*, 23 ir 24 eil. – *Lėtuvu kalbą*, *Ejrogaliszk'u Lėtuvu szñakėšo*, p. 19: 1 ir 2 eil. rašytina: *ir szis pats Kaltinėnieszkis sako: deszimtis, d'aszimtis, deaszimtis* (ta frazė Juškos knygoje yra ne p. 19, o p. 11). Net autoriaus vardas rašomas (p. 17, 4 išn.) ne taip, kaip knygoje: turi būti *Jon's Juszka*.

Šios gausios spausdintų tekstų nurašymo klaidos visai pakerta pasitikėjimą daug sunkiau užrašoma gyvosios kalbos medžiaga, verčia į ją žiūrėti labai rezervuotai ir kritiškai. Nepatikrinus vietoje, labai neatsargu bus ja naudotis.

A. Girdenis, A. Rosinas

Ałojzy Adam Zdaniukiewicz, *Gwara Łopatowszczyzny*. Fonetyka, fleksja, słownictwo (Polska Akademia Nauk – Komitet Językoznawstwa), Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk, 1972, 230 p.

Nors Vilniaus krašto lenkų kalbos ypatybės tyrinėjamos palyginti jau seniai¹, tačiau iki šiol neturėta didesnio darbo, kuriame būtų detaliam aprašyta vieno kurio kaimo šnekta. Šią spragą užpildo recenzuojama knyga.

Joje pateikiami nedidelio kaimelio, esančio apie 8 km į šiaurę nuo Turgėlių (taigi apie 20 km į pietryčius nuo Vilniaus) kalbiniai duomenys. Įvade autorius supažindina skaitytoją su pačiu kaimeliu ir jo kalbine situacija. Prieš karą čia žmonių švietimo lygis buvęs menkas: iš 45 gyventojų 8 buvę beraščiai, o 16 išsilavinimas tesiekęs dvi rusiškos arba keturias lenkiškos mokyklos (ji buvusi gretimame kaime) klases. Visi kaimelio gyventojai kalbėję lenkiškai, betgi gerai mokėję ir kitą kalbą, kurią patys

vadinę „prasta kalba“ (tai vietinė baltarusių tarmė). Kaimelio gyventojų protėviai mokėję taip pat lietuviškai. Atskirų asmenų tvirtinimu, jų seneliai ir senelės kartais tarpusavy kalbėdavę lietuviškai. Taip pat lietuviškai būdavo kalbama per vaišes, keliamas pagerbti svečius, kurie kartais atvažiuodavę iš tolimesnių vietovių. Ryšius su lietuvių kalba, autoriaus nuomone, rodą gausūs aprašomos šnektos lituanizmai.

Kaimelio gyventojai visi esą iš seno vietiniai, nes jokių emigracijų ar imigracijų iki pastarojo karo čia nėra buvę. Lenkiškoji kaimo šnekta, autoriaus teigimu, esanti kiek skirtinga nuo tos kalbos, kuri vartojama apylinkės bajorų (šlėktos) palikuonių ir Vilniaus mieste. Skelbiamus kalbinius duomenis autorius surinkęs 1956–1959 m.

Toliau įvade konstatuojama, kad pastaruoju metu aprašomoji šnekta greit kintanti. Iš paties šnektos aprašo matyti, kad joje esama labai gausių gretiminių formų. Juk tai iš esmės savotiškas lenkų ir baltarusių kalbų mišinys, išaugęs ant lietuviško substrato. Dėl to

¹ Išsamią bibliografiją žr. В. Л. Вернич, Состояние и перспективы исследования „польщизны кресовой“, – Польские говоры в СССР (Академия Наук БССР, Институт языкознания им. Я. Колоса), I, Минск, 1973, 182–212.

labai gerai autorius padarė, plačiai panaudodamas statistinius atskirų gretiminių variantų vartojimo duomenis, kurie kartais vaizdingai pateikiami specialiose lentelėse. Tik gaila, kad nepasistengta detaliau išryškinti senosios ir jaunosios kartos kalbinių skirtumų. Tai daugeliu atžvilgių padėtų suvokti šnektos kitimo kryptį ir netgi nustatyti atskirų jos reiškinių genezę.

Mus, žinoma, labiausiai domina lietuvių kalbos elementai, išlikę aprašomoje šnektoje. Deja, autorius jų tinkamai neišryškino, iš esmės pasitenkindamas tik abstrakčiu lituanizmu buvimo konstatavimu bei keliolikos lietuviškos kilmės žodžių nurodymu (p. 6). Matyt, gerai nesusipažinęs su lietuvių kalba ir lituanistika, autorius nė nepajėgė to padaryti. Tai būdinga daugeliui Vilniaus krašto lenkų kalbos tyrinėtojų, kurių darbuose lietuvių kalbos elementai laikomi negausiais ir nustumiami į antraeilis, lyginant su baltarusių kilmės kalbinėmis ypatybėmis, prie kurių neretai priskiriama ir tai, kas neabejotinai yra lietuviška².

Čia norėtuši atkreipti dėmesį į vieną kitą aprašomosios šnektos ypatybę, kuri šiaip ar taip gali būti susijusi su lietuviškuoju substratu ir todėl turėtų kelti baltistų susidomėjimą.

Iš šnektos vokalizmo pirmiausia reikia nurodyti pasitaikantį diftongoidinį lenkų kalbos balsio *o* tarimą (autorius žymi *ū*), dažnai išvirstantį monoftongu *u* (p. 10–11). Šio reiškinio esama tiek kirčiuotoje, tiek ir nekirčiuotoje pozicijoje (plg. *ś'ubńe* 'osobno', *podwieczorek* 'podwieczorek'), todėl jis negali būti siejamas su baltarusių kalbos įtaka³. Galima

² Ryškiausia išimtis — H. Turska, kuri savo veikale „O powstaniu polskich obszarów językowych na Wilenszczyźnie“ (Vilnius, 1940) dar prieš karą ėmėsi lituanizmą rehabilitavimo. Ji pirmoji tikrai giliai ir subtiliai išanalizavo Vilniaus krašto lenkų kalbą, detaliai išskirdama gausius jos lietuviškus elementus. Deja, šio labai vertingo veikalo, kuris buvo išspausdintas, bet nesubrošiūruotas, išliko tik nedidelė dalis (ir tai tik keli egzemplioriai).

³ Tokiam siejimui prieštarautų ir reiškinio geografija (baltarusiai kirčiuotą *o* nuo-

įtarti lietuvišką šio reiškinio kilmę. Juk vietos lietuviai, pereidami prie lenkų kalbos, savo fonologinėje sistemoje neturėjo tikslaus lenkų balsio *o* atitikmens. Kaip ir kitur rytų Lietuvoje, Vilniaus apylinkių lietuviai dabartinio bendrinės kalbos *o* vietoje yra turėję *o* ar net *ā*, t. y. tarę su aiškiu *a* atspalviu⁴. Todėl lenkų *o* jiems patogiausia buvo keisti akustiškai artimiausiu savo tarmės *uo*⁵. Ilgainiui vis labiau įprantant prie lenkų kalbos garsų, toks tarimas, žinoma, turėjo kiek išblukti. Betgi visai neišnyko. Autoriaus apskaičiavimu, pavyzdžiai su *ū*⁶ resp. *u* kirčiuotoje pozicijoje sudarą 9%, o nekirčiuotoje — 19%. Be to, autorius konstatuoja, kad tais atvejais, kai šnektoje išlaikomas sveikas monoftongas *o*, jis esąs skirtingas nuo lenkų bendrinės kalbos atitikmens: artikuluojamas stipriau, kirčiuotas ryškesnis ir ilgesnis. Gaila, kad knygoje nepabandyta susieti balsio *o* tarties variantų su informatorių amžiumi. Tai galėtų turėti reikšmės, aiškinant kalbamo reiškinio kilmę⁷.

Aprašomoje šnektoje labai įvairūs ir komplikuoti lenkų nosinių balsių *a*, *e* atliepimai (p. 20–28). Be rečiau pasitaikančio bendra-

sekiausiai diftongizuoja ne Lietuvos pasienyje, bet toli pietuose, žr. Дыялекталагічны атлас беларускай мовы, Мінск, 1963, žml. Nr. 35), taip pat baltarusiams būdingo paralelinio *e > ie* nebuvimas aprašomoje šnektoje.

⁴ Z. Zinkevičius, Rytietiškoji XVII a. lietuvių raštų kalba, jos kilmė ir išnykimas, — Baltistica, VIII (1) 84–85. Tai patvirtina ir nagrinėjamos šnektos lituanizmai, kuriuose vietoj dabartinio lietuvių bendrinės kalbos *o* yra *a*, pvz., *dyrwan* 'dirvonas'.

⁵ Plg. H. Turska, O powstaniu polskich obszarów jęz. na Wil., 112–113.

⁶ Turgelių apylinkėse tarimas iš klausos nieku nesiskiria nuo lietuvių *uo*.

⁷ Sprendžiant iš informatorių, nurodytų prie pateiktų pavyzdžių, galima būtų padaryti išvadą, kad tarimas *ū* resp. *u* labiau būdingas vyresniajai kartai: daugiausia užrašyta iš 45–73 m. amžiaus asmenų, iš jaunesnių pasitaiko tik vienas kitas pavyzdys.

lenkiško jų tarimo (*o, e*), čia labai dažnai, ypač vyresniosios kartos kalboje, jie pakeičiami atitinkamais mišriaisiais dvigarsiais (Vilniaus krašto lietuviams, jau seniai netekusiems savo tarmėje nosinių balsių, toks kelias, pereinant prie lenkų kalbos, turėjo būti pats parankiausias), be to, ne tik *on, en*, bet ir *an*, netgi *un, in* (plg. lietuvių *an* ir rytų aukštaičių *un, in < an, en*). Galūnėse tariami denazalizuoti monoftongai (kaip ir lietuvių kalboje), be to, ne tik *o, e*, bet ir *a*, netgi *u, i, y* (plg. lietuvių *ā < a* ir rytų aukštaičių *-ū, -i < -a, -e*). Autorius pateikė daug pavyzdžių, detaliai ir tvarkingai juos suklasifikavęs bei aprašęs, duomenis apibendrinęs specialiose lentelėse. Visa tai, be abejo, labai pravers kalbininkams, kurie imsis tirti nosinių balsių istoriją tiek slavų, tiek ir baltų kalbose.

Aprašydamas lenkų kalbos balsį *y* šnektoje, autorius teigia, kad šis griežtai skiriamas nuo *i*. Kiti Vilniaus krašto lenkų kalbos tyrinėtojai ne kartą yra atkreipę dėmesį į tai, kad čia daug kur *i* ir *y* painiojami ir traktuojami kaip viena fonema. Šią ypatybę jie laikė lietuviškojo substrato padaru⁸. Dažnai susitinkant su lenkiškai kalbančiais Vilniaus krašto gyventojais, didesnę ar mažesnę *i, y* suplakimą ir painiojimą teko girdėti daugelyje vietų, visų pirma, žinoma, senosios kartos kalboje.

Autorius taip pat nemini gana dažnai Vilniaus apylinkėse girdimo *a* po minkštųjų priebalsių virtimo *e*⁹. Gal būt, šioje šnektoje tokio reiškinių nepastebėjo.

Iš konsonantizmo ypatybių visų pirma iškeltinas minkštųjų priebalsių *t', d'* buvimas šnektoje (p. 35–36). Tai lenkų kalbai svetimas reiškinys, tačiau Vilniaus krašte plačiai sutinkamas. Minkštuosius *t', d'* galima išgirsti visame plote, tik ne visur jie vartojami tuose pačiuose žodžiuose. Aprašomoje šnektoje jie priebalsiai dažnai tariami vietoj lenkų *é, dź*

⁸ Detaliausiai šį reiškinį yra ištyrusi H. Turska, žr. min. veik., 101–104 ir 118–120.

⁹ Detaliai aprašė H. Turska, min. veik., 114–115.

(pvz., *t'ot'a 'ciocia', d'en 'dzień'*), taip pat ne lenkiškos kilmės žodžiuose. Autoriaus teigimu, vieni tarmės atstovai *t', d'* vartoja retai, sporadiškai, kiti – gana dažnai. Iš pastarųjų jis nurodo tik 59–78 m. amžiaus informatorius, vadinasi, *t', d'* labiausiai būdingi senosios kartos žmonėms. Kadangi *t', d'* svetimi ir baltarusių kalbai¹⁰, juos tegalima aiškinti tik lietuvių kalbos substrato bei įtakos padariniu.

Vilniaus krašto lenkų kalboje plačiai vartojami ne tik *t' d'*, bet ir minkštasis *ř*, taip pat *š', ž'* resp. *č', dź'*, kurie visi lenkų kalbai svetimi ir greičiausiai yra lietuviškos kilmės¹¹. Tačiau nei *ř*, nei *š', ž'* (*č', dź'*) autorius nepateikia¹². Galimas daiktas, aprašomoje šnektoje jų nėra, ar bent labai reti.

Kaip ir visur Vilniaus krašte, aprašomoje šnektoje priebalsių samplaikos, sudarytos iš kietojo ir minkštojo resp. minkštojo ir kietojo priebalsių, plačiai suvienodinamos minkštumo–kietumo atžvilgiu pagal antrąją narį (p. 36, 42–43, 46–47), kaip kad elgiamasi lietuvių kalboje. Taigi čia, pvz., vietoj lenkų *sk', sp', sɣ', zb', zǰ, zl', zń, zń, zv'* dažnai tariama *śk', śp', śɣ', źb', źǰ, źl', źń, źń, źv'*, plg. *śk'iba 'skiba', śp'irytyś 'spirytyś', śɣ'il'ony 'schylony', źb'ic 'zbić', źǰ'ećmi 'z dziećmi', źl'a'su 'z lasu', źń'ana 'zmiana', źńieś 'znieść', źvis 'zwis'*. Vietoj lenkų, pvz., *śl, śn, śr, źl, źn, źr, źv* čia paprastai tariama *sl, sn, sr, zl, zn, zr, zv*, plg. *ślina 'šlina', g'łosny 'glošny', srotk'ovy 'srod-kowy', ũ k'ozl'a 'o koźle', v'ozny 'woźny', zr'udla 'źródło', ź'ezvy 'rzeźwy'*. Autoriaus paskaičiavimu, atvejai su lietuviškai palatalizuotu priebalsiu *s* prieš kitus minkštuosius priebalsius sudarą 61,7 %, o su tokiu pačiu *z* net 76,7% visų pavyzdžių. Vadinasi, „taislyklingo“ lenkiško tarimo atvejai tesudaro atitinkamai

¹⁰ Sutinkami tik retose jų šnektose toli nuo Lietuvos, daugiausia pagal Ukrainos pasienį, žr. Дьял. атлас бел. мовы, žml. Nr. 56 ir 57.

¹¹ Žr. H. Turska, min. veik., 104–111 ir 115–117.

¹² Betgi čia turimi trys priebalsių *s, z, c, dz* ir *l* minkštumo laipsniai, įžymimi *ś, ź, é, ǰ, l' || s', z', c', ǰ', l' || s', z', c', ǰ', l* raidėmis

tik 38,3% resp. 23,3% visų pavyzdžių. Iš autoriaus pateiktų duomenų matyti, kad ši ypatybė būdinga tiek senajai, tiek ir jaunajai kartai. Dėl jos lietuviškos kilmės, rodos, negali būti abejonių¹³.

Po lūpinių priebalsių *p*, *b*, *m*, *v* šnektoje dažnai tariama *ɨ*, pvz., *p'ias^ak* 'piasek', *b'ialy* 'biały', *c'im'iona* 'ciemie', *y'ioza* 'wiozə (wiozā)'. Šią tarties ypatybę, plačiai paplitusią Vilniaus krašto lenkų kalboje, tyrinėtojai laiko lituanizmu¹⁴, nes sunku ją nesieti su lietuvių tarimu, pvz., žodžiuose *p'iauti*, *b'iaurūs*, ryt. *ram'iaū*, *ki'vja* 'kirvio'.

Šnektoje vietoj *ch* kartais tariama *k* (p. 48), pvz., *kšan* 'chrzan', *kšest* 'chrzest'. Tačiau tokio tarimo, autoriaus tvirtinimu, tarmės atstovai sąmoningai vengia, patys vadinami jį lietuvišku. Dėl to šnektoje lengvai galėjo atsirasti hipernormalizmai (su *ch* vietoj senovinio *k*). Gal būt, taip reikėtų traktuoti dažną *ch* tarimą vietoj *k* prieš priebalsį *t*, pvz., *d'oxtor* 'doktor', *χto* 'kto', *χt'uren* 'który', *niχt* 'nikt' (p. 43, 47). Ne tik priebalsio *ch* painiojimas su *k*, bet ir *f* su *p*, taip pat *h* išleidimas (pastarieji du atvejai šnekotos apraše neminimi), – plačiai paplitęs reiškinys Vilniaus krašto lenkų kalboje. Tyrinėtojai jo atsiradimo priežasčių paprastai ieško lietuvių kalboje¹⁵.

Prieš *k*, *g* dantinis nosinis *n* šnektoje paprastai virsta, kaip lietuvių kalboje, gomuri-

¹³ Plg. H. Turska, min. veik., 120–126; М. И. Лекомцева, О взаимодействии фонологических систем в районе балто-славянского пограничья, – Балто-славянский сборник, Москва, 1972, 123–124, 127.

¹⁴ H. Turska, min. veik., 118; K. Giułumianc, W. Czekman, Polska gwara m. Widze i okolicy (na substracie białorusko-litewskim), – *Slavia orientalis*, XX, Nr. 3, Warszawa, 1971, 318–319.

¹⁵ H. Turska, min. veik., 100–101, T. Zdancewicz, Wpływy litewskie i wschodnio-słowiańskie w polskich gwarach pod Sejnami. – *Acta Baltico-Slavica*, I, Białystok, 1964, 233.

niu *n* (p. 37–38), pvz., *ban^k* 'bank'. Autorius teigia, kad su *n* užrašyta net 72% visų pavyzdžių. Lenkams (jie *n* turi tik iš nosinio balsio prieš *k*, *g*) ir baltarusiams tokia tartis, apskritai, svetima, žinoma tik iš Lietuvos pasienio.

Su lietuvių kalba aprašomosios šnekotos konsonantizmą sieja ir geminatų vengimas (p. 47), pvz., *ras'ada* 'rozsada', *żwoń'ica* 'dzwonnica'. Tai būdinga visam Vilniaus kraštui¹⁶, lygiai kaip ir sprogstamųjų netarimas priebalsių samplaikoje (p. 36, 47), pvz., *rosp'uśnik* 'rozpustnik', *paś'iska* 'pastwisko'.

Iš morfologijos ypatybių pirmiausia reikia nurodyti, kad aprašomoje šnektoje, kaip ir lietuvių kalboje, nėra bevardės giminės daiktavardžių (p. 50 ir kt.). Vilniaus krašto lenkų kalboje bevardę giminę yra pakeitusi moteriškoji giminė, pvz., vietoj lenkų *siodło*, *ucho*, *wiadro*, *wino*, *serce*, *siedzenie*, *siemie*, *wymię* turimi moteriškosios giminės daiktavardžiai *siodła*, *ucha*, *wiadra*, *wina*, *serca*, *siedzenia*, *siemia*, *wymia* ir t. t. Jie linksniuojami kaip ir kiti moteriškosios giminės daiktavardžiai.

Yra pareikšta nuomonė, kad tokį giminės pakeitimą sukėlusį sporadiškai pasitaikanti baltarusių kalbos ypatybė, vadinama „akanije“ (nekirčiuoto *o* virtimas *a*)¹⁷. Betgi tokiu aiškinimu sunku patikėti. Dėl baltarusių įtakos galėjo būti pakeista *ɨ* -*a* tik lenkų galūnė -*o*, bet ne -*e* (plg. *serce*, *wesele*, *siedzenie* → *serca*, *wesela*, *siedzenia*). Be to, liktų nesuprantama, kodėl bevardė giminė nebuvo pakeista moteriškąja pačioje baltarusių kalboje, kur „akanije“ ne sporadiška, bet nuosekli. Visiškai paneigia tokią nuomonę lenkų kalba, vartojama toliau į vakarus Lietuvoje, pvz., apie Ukmergę, Kėdainius, kur nėra jokios baltarusių kalbos įtakos, tačiau bevardės giminės

¹⁶ H. Turska (min. veik. 127) nurodo hipernormalizmus, kai vietoj vieno *n* atsiranda du, pvz., *Helenna* 'Helena', *kunna* 'kuna'. Jie galėjo prisidėti prie autoriaus minimo sudvigubinto *n* įsigalėjimo būdvardžiuose su -*ny*, pvz., *bl'aś'anny* 'blaszany'.

¹⁷ T. Zdancewicz, Wpływy litewskie i wschodnio-słowiańskie... 241.

daiktavardžiai ir čia ištaisai pakeisti moteriškosios giminės atitikmenimis. Čia netgi visai nepastebėta sporadiškų bevardės giminės formų, dažnai pasitaikančių Vilniaus krašte, ypač jaunimo kalboje, greičiausia dėl lenkiškos mokyklos bei lenkų bendrinės kalbos įtakos.

Aprašomoje šnektoje yra daiktavardžių, kurių kamienas resp. giminė ar skaičius, lyginant su lenkų bendrine kalba, pakeisti ir suvienodinti su lietuvių kalbos atitikmenimis, pvz., *darna* 'darń' (plg. liet. *velėna*), *mirta* 'mirt' (*mirta*), *podwórz* 'podwórze' (*kiėmas*), *nożycy* 'nożyce' (*žirklės*), *sani* 'sanie' (*rōgės*) ir kt. Kaip ir lietuvių kalboje, čia reta moteriškosios giminės daiktavardžių vardininko galūnė *-i* (p. 51): su ja pateikiama tik *pani* ir *swaci* (plg. liet. *marti* ir *pati*).

Šnektoje gausiai vartojami mažiškieji maloniniai daiktavardžiai, pvz., *gėsiuk*, *gėsiuczek* (nuo *gęś* 'žąsis'), *cieluk*, *cieluczek*, fem. *cieluszka*, *cieluszcza* (*cielę* 'telias'), *dziadźka*, *dziadźinka* (*dziaźzia* 'dėdė'), *mamuńka*, *mamyńka* (*mama*), *sierotyńka* (*sierota* 'našlaitis, našlaitė'), *malińki*, *maleniaczki* (*mały* 'mažas'), *chudzińki*, *chudziuczek* (*chudy* 'liesas') ir daug kitų. Deminutyvų gausumu ir įvairumu šnekta primena lietuvių kalbą.

Autorius specialiai nenagrinėja žodžių darybos ypatybių, tačiau iš pridėto žodyno matyti, kad ir šioje srityje esama gausių lietuvių kalbos elementų. Antai lietuvių priesaga *-utis* greičiausia slypi šnektos žodyje *chamuc* 'neišauklėtas žmogus, chamas'¹⁸, plg. Vilniaus krašto patronimus *Pawliukuc* 'Povilo sūnus', *Felickuc* 'Felickio sūnus'¹⁹ (iš *Pauliukutis*, *Felickutis*). Priesagą *-ėja* galima būtų įžiūrėti žodyje *źnieja* 'piovėja'²⁰. Vilniaus krašte labiau paplitusi hibridinė nomina agentis priesaga *-ejka* (iš liet. *-ėja* +

-ka)²¹, kurios pavyzdžių autorius nepateikė. Greičiausia lietuviškos kilmės yra ir šnektoje labai dari priesaga *-uk* (< *-ukas*), atliekanti deminutyvinę bei patroniminę funkcijas, taip pat priesaga *-un* (< *-ūnas*), bent jau pejoratyvinės reikšmės žodžiuose. Autorius pateikė daug daiktavardžių su šiomis abiem priesagomis, pvz., *bocianiuk* 'gandriukas', *braciuk* 'broliukas', *dzieciuk* 'vaikiukas', *golębiuk* 'karveliukas', *jagniuk* 'ėriukas', *cieluk* 'teliukas', *kaciuk* 'kačiukas'²²... ir *chichotun* 'žmogus, linkęs juoktis', *drystun* 'kas dažnai viduriuoja', *sikun* 'kas šlapinasi miegodamas', *klekotun* 'gandras' ir kt. Abi šios priesagos plačiai vartojamos ne tik artimesnėse lenkų, bet taip pat ir baltarusių, rusų, ukrainų kalbose. Jos kalbininkų neretai yra laikomos šių kalbų baltizmu²³.

Vilniaus krašto lenkų kalboje yra ir daugiau lietuviškos kilmės bei hibridinių priesagų, pvz., *-ajka* (*-ojka*), *-utka*, *-ulak*, *-iany* ir kt.²⁴, tik žodžių su šiomis priesagomis recenzuojamoje knygoje nepastebėta.

²¹ Žr. ten pat, 135–137.

²² Du pastarieji žodžiai kai kurių kalbininkų laikomi leksikos lituanizmais (gautais per baltarusių kalbą), žr. K. Giuľumianc, W. Czekman, min. veik., 325; E. Ё. Гринавецкене, Некоторые явления контактирования литовских и славянских говоров, — Балто-славянский сборник, Москва, 1972, 402, 404.

²³ T. Zdancewicz, min. veik., 233; В. В. Мартынов, Праславянская и балтославянская деривация имён, Минск, 1973, 31; E. Grinaveckienė, Lietuvių ir slavų kalbų gramatinio kontaktavimo reiškiniai pietryčių Lietuvoje, — Lietuvių kalbos gramatikos tyrinėjimai (=LKK XI), Vilnius, 1969, 224–225 (ypač 12 išnaša).

²⁴ Žr. H. Turska, min. veik., 130–138; A. Vidugiris, Kalbų sąveikos klausimu, — Dubingiai (Lietuvos TSR Paminklų apsaugos ir kraštotyros draugijos leidinys), Vilnius, 1971, 251.

¹⁸ Taip šį žodį aiškina ir T. Zdancevičius, radęs jį lenkų šnektose Seinų apylinkėse, žr. T. Zdancewicz, min. veik., 233.

¹⁹ H. Turska, min. veik., 132; Teksty gwarowe z Biaľostoccyzny z komentarzem językowym, Warszawa, 1972, 23.

²⁰ Plg. H. Turska, min. veik., 136.

Šnekteje turime nemaža žodžių, padarytų pagal lietuvių kalbos modelį. Ypač tuo pasižymi priešdėlio *po-* (*pa-*) dariniai, kurie neretai daro tiesiog vertimo iš lietuvių kalbos įspūdį²⁵, pvz., *pacześnica* (= *pāšukos*), *paskrobek* (= *pagrandūkas*), *ponoży* (= *pakójos*), *popaski* (= *pāganios*) ir kt. Vertimą be kita ko rodo ir pasitaiką gretiminiai lietuviški (ne versiniai) žodžiai, pvz., *pagramziūk* (< liet. dial. *pagramdziūkas*), *pakoi*, *pakojki* (< *pakójos*)²⁶.

Lietuvių kalbos elementų aprašomosios šnektos fleksijoje nepastebėta²⁷. Nebent galima būtų įtarti įvardžio nom. sg. f. formą *toja* (plg. liet. ryt. *tója*), vartojamą šalia įprastinės *ta* (plg. brus. *мая*). Tačiau lietuvių dialektologams bus įdomu sužinoti, kad šnekteje veiksmažodžio *być* 'būti' 3 sg. praes. forma *jest* vartojama ir 1. bei 2. asmenimis reikšti (p. 78, 85), lygiai kaip elgiamasi ir pakraštinėse pietinėse bei rytinėse lietuvių kalbos šnektose su atitinkama lietuviška forma *yra*²⁸. Tai gali būti gretimų baltarusių kalbos šnektų įtakos padarinys.

Autorius šnektos sintaksės neaprašo, tačiau iš morfologijos skyriaus matyti, jog šnekteje visuotinai išplitęs predikatyvinis dalyvio su formantu *-szy*, *-wszy* (pvz., *bywszy*) vartojimas (p. 84–86 ir kt.). Jis būdingas visam Vilniaus kraštui, be to, pakraštiniams Lenkijos šnektoms, Latvijos (Latgalos) lenkams ir netgi baltarusių bei rusų vakarinėms tarmėms²⁹.

²⁵ Vietoj *po* (*pa-*) gali būti ir *pod-* (*pad-*), žr. H. Turska, min. veik., 139–140.

²⁶ T. Zdancewicz, Litewskie elementy słownikowe w gwarach polskich okolic Sejn, — LP, VIII, Poznań, 1960, 345.

²⁷ Kalbininkai jų Vilniaus krašto lenkų kalboje yra išskėle, pvz., dat. sg. galūnė *-ai* (Baltistica VIII 22), greičiausiai ir instr. sg. *-im*, instr. pl. *-my* (H. Turska, min. veik., 115, 119–120).

²⁸ E. Grinaveckienė, min. veik., 222; Z. Zinkevičius, Lietuvių dialektologija, Vilnius, 1966, 346 (§ 619).

²⁹ Ю. М. Паршута, Употребление деепричастия на *-szy*, *-wszy* в роли сказуемого в польском говоре Вильянского района Латвийской ССР, — Kalbotyra, VIII (1963)

Tokios vartosenos kilmės neretai ieškoma baltų kalbiniame substrate. Kalbininkai Vilniaus krašto lenkų kalboje yra pastebėję ir kitokių sintaksinių lituanizmų³⁰, tik iš recenzuojamos knygos duomenų jie nelengvai apčiuopiami.

Knygoje yra didokas leksikos skyrius — pateiktas šnektos žodynas. Autorius sakosi rinkęs tik tuos žodžius, kurių nesą lenkų bendrinėje kalboje arba kurie skiriasi savo reikšme ir fonetinėmis ypatybėmis. Tų žodžių, kuriuos šnektos atstovai žino, bet kasdieninėje kalboje nevartoja, autorius sakosi į žodyną nedėjęs. Vadinasi, nuošaly liko visa pasyvioji šnektos žodžių atsarga. Nežiūrint to, žodyne užfiksuota nemaža lietuviškos kilmės žodžių (jie autorius neišskiriami). Dalis jų vartojama ne tik Vilniaus krašto lenkų kalboje, bet ir kitų artimesnių slavų kalbų (baltarusių, rusų, net ukrainų) tarmėse ar net bendrinėse kalbose, k. a. *aciu*, *arudy*, *atosa*, *bonda*, *bronkt*, *bryzgul*, *bucz*, *burbulka*, *ciepluk* (*cipluk*), *denka*, *dyrwan*, *gigil*, *gil*, *gilować*, *gocht*, *gryka*, *kłyszka* (*kłyszajna kolana* 160 s. v. *kolana*), *krusznia*, *kul* (lituanizmas?), *kumpiak*, *lawa* 'ežia, lysvė', *łupa*, *ortaj*, *otawa* (?), *pakuli*, *parsiuk*, *plita* (?), *polec* (?), *przeżegać*, *reżginy*, *rojsta*, *sklut*, *szakal*, *szaszok*, *świren* (*świronek*), *świrsznia*, *torp*, *ważyniać się*, plg. lietuvių kalbos žodžius *āčiū* (dial. *āciū*), *arúodas*, *atāsēja*, *banda*, *brañk-tas*, *brizgulys*, *būčius*, *buřbulas*, *cypliukas*, *dangà* (dial. *dengà*), *dirvonas*, *gegėlis* (ryt. *gigėlis*) 'dirvinis asiūklis', *gylys*, *gyliuoti* (*gyliāvo*), *gaktà* (dial. *gaktas*), *grikiai* (dial. *grikai*), *klišas*, *krūsniš*, *kūlys*, *kuñpis*, *lóva*, *łupa*, *artójas*, *atólas*, *pākulos*, *paršiukas*, *plytà*, *páltis*, *péržergti*, *rėžginės*, *raīstas*, *skliūtas*, *šakalys*, *šėškas* (> dial. *šāškas*), *svirnas*, *svirtis* (dial. *svirsnis*), *tárpas*, *važinėtis*.

80–86; T. Zdancewicz, Wpływy litewskie..., 233–234.

³⁰ Žr. T. Zdancewicz, ten pat, 235; M. И. Лекомцева, Система значений глагольных граммем в пограничных литовско-славянских говорах, — Балто-славянский сборник, Москва, 1972, 174–185 (ypač 184–185).

Tačiau kai kurių plačiai vartojamų lenkų ir rytų slavų kalbų lituanizmų autorius į savo žodyną nėra įtraukęs, pvz., *dyrsa* (*dersa*, *girs*a ir kt.), *klunia*, *kowsz*, *krejga* (*krajga*), *kulsza*, *nerest*, *poszor*, *rogojsz*, *rupieć*, *sadziba* (*siedziba*), *siulić*, *skierdź* (*skierć*), *styrta* (*sterta*, *scerta* ir kt.), *szuła*, *szypul*, *wagać*, *więcierz*, *wikswa*, *źlukta*, plg. lietuvių žodžius *dīrsė*, *klūonas*, *káušas*, *kreīgas* (*kreigà*), *kūlšė*, *neřštas*, *pāšaras*, *ragaīšis*, *rūpėti*, *sodyba*, *siūlyti*, *skeřdžius*, *stirta* (< dial. *scirta*), *šūlas*, *šipulỹs*, *vagóti*, *vėnteris*, *viksvà*, *žlūgtas* (*žlūktas*). Matyt, šnekteje jie priklauso pasyviajam žodyno fondui, kai kurie gal ir nežinomi, o *więzierz* (kaip ir baltizmu laikomas *dziegieć* 'degutas') neįtrauktas kaip lenkų bendrinės kalbos žodis.

Žodyne užfiksuota nemaža lituanizmų, kuriuos kalbininkai iki šiol yra aptikę tik Vilniaus krašto lenkų kalboje (rytinių slavų kalbų tar-mėse nepastebėti, betgi jų ten galėtų būti), k. a. *balbotac* (*balbatun*), *brazgac*, *brukowac* (apie balandžius), *bryncac*, *chromscić*, *chromstka*, *kiziuk*, *kucja* (?), *plewka*, *siorbac*, *trelic*, plg. lietuvių *balbatuoti* (*balbatūnas*), *brazgėti*, *brūkūoti*, *brinktelėti*, *kramsėti*, *kremzlė*, *kiziukas*, *kūčios* (dial. *kūcios*), *plėvė*, *siurbti*, *trailuoti*.

Žodyne turimi dar šie lingvistų iki šiol, rodos, neiškelti lenkų kalbos lituanizmai:

bryzgać się 'susidėvėti, suirti' (plg. *bryzgul* 'skiautė, skuduras') iš liet. *brigzti*;

cybaty 'labai aukštas, ištįsėlis (apie žmogų ar gyvulį)', plg. *cyba* 'ožka; ištįsusi mergina' (Seinų apyl.³¹) iš liet. *cibà*;

gajdziuk 'gaidžiukas' iš liet. *gaidžiukas* (dial. *gaidziukas*);

komiel 'apatinė pėdo dalis' greičiausia iš liet. *kamlỹs*;

*piatakumpia*³² 'kiaulienos raumuo prie pat nugarkaulio' gali būti iš liet. *petiės* (?) *kuñpis*;

³¹ T. Zdancewicz, Litewskie elementy ..., 338.

³² Šio žodžio vartojimą parodančioje frazėje klaidingai užrašyta *pałak'umpa* (su *l* vietoj *t*).

pod 'duonkepės krosnies apačia' iš liet. *pādas*;

żagar 'sausas šaka, žabas' iš liet. *žāgaras*.

Šnekteje esama nemaža vertinių. Be anksčiau minėtų su priešdėliais *po-*, *pa-*, dar nurodytini kad ir tokie: *babka* 'prietasis dalgiui plakti' (= liet. *bobėlė*), *bezpalcy* 'neturįs pirštų' (= *bepiřstis*), *bezuchi* 'neturįs ausų' (= *beaūsis*), *dwuzimek* 'dvejų metų arklys ar bulius' (= *dvižiēmis*), *koły* 'vežimas' (= *rātai*), *srotki* 'gyvių ir žmonių viduriai' (= *viduriai*), *pólpełnia* 'mėnulio fazė, kai matoma pusė disko' (= *pūspilnis*). Vienas kitas tokių žodžių, žinoma, gali būti ir savarankiškas šnektos darinys arba, gal būt, sekta atitinkamu baltarusių kalbos žodžiu. Tai išaiškinti be specialaus tyrinėjimo šiuo tarpu nelengva.

Šnekteje daug jaustukų bei garsažodžių, sutampančių su lietuvių kalboje vartojamais, pvz., *a juś* (sakoma kiaules varant), *a psik* (katę varant), *a szkir* (avis varant), *baś-baś* (avis šaukiant), *cap* (griebimo, stvėrimo nusakymas), *lap'u-cap'u* 'labai greit, negalvo-jant', *cip-cip* (viščiukų šaukimas), *ciu-ciu* (šuns šaukimas) ir daugelis kitų.

Žinoma, tokie onomatopėjinės kilmės žodeliai galėjo atsirasti nepriklausomai nuo lietuviškųjų. Betgi sutapimų labai jau daug, ir vargu jie atsitiktiniai. Vienas kitas šios rūšies žodelis artimesnėse lenkų šnektose jau ir anksčiau buvo laikomas lituanizmu, netgi juose rasta lietuvių kalbos fonetikos požymių, pvz., Seinų apylinkėse lenkų vartojamame ištiktuke *cupść*³³ (turimas ir aprašomoje šnekteje). Jo pabaiga *-ć* siejama su mūsų dzūkų *-ć < -t'*³⁴. Galima būtų manyti, kad *-ć < -ci* yra lietuviškos kilmės ir tokiuose šnektos žodeliuose, kaip *jakiść* (šalia *jakiści*) 'kažkoks', *jakość* (ir *jakości*) 'kažkaip', plg. lietuvių kalbos dalelytę *-ti > dz. -ci*³⁵. Žodelio *undziedzie* 'štai ten' (iš *un+*

³³ T. Zdancewicz, Litewskie elementy ..., 338.

³⁴ Ten pat, 12 išnaša.

³⁵ Apie ją E. Fraenkel, Litauisches etymologisches Wörterbuch, II, Göttingen, 1965, 1087; J. Otrębski, Gramatyka języka litewskiego, III, Warszawa, 1956, 370

gdzie + gdzie?) formantas *un-* gali būti sietinas su rytų aukštaičių dalelyte *un < an*, plg. *un kur 'štai ten'*³⁶.

Visi aukščiau iškelti aikštėn recenzuojamos knygos duomenys akivaizdžiai rodo, kad autorius, aprašydamas vieno Vilniaus apylinkių kaimo lenkų kalbą, atliko labai reikalingą ir vertingą darbą. Jo veikalu naudosis ne tik slavistai, bet ir baltistai. Lenkų kal-

ba Lietuvoje dar anaipol nėra ištirta. Joje, be abejo, slypi daug faktų, reikšmingų tiek slavų, tiek ir baltų kalbotyrai. Linkėtina, kad ateityje tokio pobūdžio darbai būtų intensyviai tęsiami. Betgi, kaip matyti iš šios recenzijos, gilūs ir visapusiški jie gali būti tik tada, kai bus atsižvelgiama ir į lietuvių kalbos duomenis.

Z. Zinkevičius

B. Laumane, *Zivju nosaukumi latviešu valodā*. Izdevniecība „Zinatne“. Rīgā, 1973, 307 S.

Im letzten Jahrzehnt sind sowohl in der Sowjetunion als auch im Ausland eine Reihe von Arbeiten erschienen, die sich mit der Erforschung des Areals einzelner thematischer Wortschatzgruppen befassen. Diese Arbeiten sind von Bedeutung nicht nur für die Linguistik, sondern auch für verschiedene ihr nahestehende Wissenschaften, vor allem für die Geschichte der Realien, deren Bezeichnungen erforscht werden. In gewissen Fällen liefern sie sogar die zur Lösung der Ethnogenesis notwendigen Daten.

In der Baltistik beginnen erst die Forschungen auf diesem Gebiete, so daß die zu besprechende Monographie wohl als ein erster Versuch zu betrachten ist, eine der ältesten Wortbestandschichten des Lettischen, nämlich die Fischbezeichnungen, zu untersuchen¹.

³⁶ Žr. Z. Zinkevičius, *Lietuvių dialektologija*, Vilnius, 1966, 442–443.

¹ Von den früheren Arbeiten seien die Artikel von D. Zemzare erwähnt (z. B. *Baltistica* IV, 269–279, VII, 189–200, VIII, 63–72); auch B. Reidzāne, *Mantotā zemkopības un lopkopības leksika Šķilbēnos*, – Rīga, 1970. Im Institut der litauischen Sprache und Literatur der Akademie der Wissenschaften der Litauischen SSR befindet sich die Handschrift der Arbeit von J. Elisonas, der sich mit den litauischen Fischbezeichnungen und der Fischereiterminologie befaßt. Diese Handschrift hat die Verfasserin der Monographie benutzt.

In der Monographie setzt sich die Verfasserin das Ziel vom synchronischen und teilweise auch vom diachronischen Standpunkt die wichtigsten Tendenzen bei der Bildung und der Entwicklung der Fischbezeichnungen im Lettischen aufzudecken, wobei sie sie mit entsprechenden Bezeichnungen in den Nachbarsprachen, im Litauischen, Belorussischen, Russischen, Polnischen, Livischen, Estnischen, Deutschen und Schwedischen konfrontiert.

Diese Zielsetzung erforderte eine sehr große Belegsammlung, wobei sich die Verfasserin sowohl publizierter als auch handschriftlicher Quellen bediente und Materialien dialektologischer Expeditionen verarbeitete. Viele Fischbezeichnungen hat die Verfasserin selbst nicht nur in verschiedenen Dialekten Lettlands, sondern auch in den der angrenzenden Republiken direkt bei den entsprechenden Dialekträgern gesammelt. Auch verwendet sie die einschlägige linguistische und ichthyologische Literatur, die in lettischer, litauischer, russischer, belorussischer, polnischer, deutscher und englischer Sprache erschienen ist, zitiert Werke, Bücher und Beiträge in schwedischer, estnischer, serbischer, dänischer und finnischer Sprache. Der Umfang und die Vielfalt der Materialien, die im Laufe von 10 Jahren intensiver Arbeit gesammelt wurden und 1200 lettische Fischbezeichnungen betreffen, gestatteten der Verfasserin wichtige Schlußfolgerungen zu ziehen und sowohl